

Webrecensie BMGN 126:2 (2011)

Dekker, Cornelis, Baetens, Roland, *Geld in het water. Antwerps en Mechels kapitaal in Zuid-Beveland na de stormvloeden in de 16e eeuw* (Hilversum: Verloren, 2010, 335 blz., ISBN 978 90 8704 123 6).

In de overgang van de middeleeuwen naar de vroegmoderne tijd (1400-1600) vond een opvallend groot aantal waterrampen plaats. De ondergang van Zuid-Beveland in de zestiende eeuw is een van de dramatische hoogtepunten, en is in omvang te vergelijken met de ondergang van de Grote Waard (nu de Biesbosch) of het ontstaan van de Dollard, beide in het begin van de vijftiende eeuw. De geleidelijke en nog lang zichtbare ondergang van de eens welvarende zoutstad Reimerswaal – de ruïnes waren nog decennia bij laag water te zien – heeft hier ongetwijfeld sterk aan bijgedragen.

De ondergang van Zuid-Beveland was niet aan slechts één overstroming te wijten. In dit boek wordt de rol van vier grote winterstormvloeden beschreven: de Sint-Felixvloed van 5 november 1530, de stormvloed van 2 november 1532, de Sint-Pontiaansvloed van 13 januari 1552 en de Allerheiligenvloed van 1 november 1570 (vloeden werden vaak vernoemd naar de heiligendag waarop ze plaatsvonden). In chronologische volgorde wordt per overstroming aangegeven hoe de situatie was voor de ramp, wat de omvang was van de ramp en hoe men op de ramp reageerde. Aanvankelijk namen de bewoners het initiatief tot herdijking, bijgestaan door de centrale Habsburgse overheid, die echter, verwickeld als zij was in kostbare oorlogen, niet veel te bieden had. Toen dat mislukte, mede door opvolgend natuurgeweld, nam de stad Antwerpen het initiatief over. De Scheldestad vreesde stroomverlegging van de Honte en de Schelde, wat uiteindelijk ook gebeurd is: de Westerschelde heeft de functie van de Honte als zeearm naar Antwerpen overgenomen. Toen herdijkingen mislukten, verschoof het initiatief naar particuliere investeerders afkomstig uit Antwerpen en Mechelen.

Dekker en Baetens hebben uitvoerig onderzoek gedaan naar deze investeerders. De gekozen methode is geïnspireerd door de prosopografie. Van alle bedijkers en landeigenaren in Zuid-Beveland van Antwerpse (75 procent) of Mechelse (25 procent) herkomst is een groot aantal gegevens systematisch bij elkaar gezet betreffende familierelaties, positie in een waterschap,

landbezit en handels- en financiële transacties die betrekking hadden op de bedijkingen, bijvoorbeeld het aanleveren van hout voor dijkversterking. In hun analyse trekken de auteurs een aantal opmerkelijke conclusies. Het Antwerpse landeigendom lag vooral langs de Honte, zodat de suggestie ontstaat dat de stedelingen ook het behoud van de Honte in het hoofd gehad hebben (220). Kooplieden en enkele hoge ambtenaren waren de grote Antwerpse investeerders in Zuid-Beveland. De kooplieden behoorden tot de internationale top, beschikten over grote handelsmonopolies en verstrekten leningen aan vorsten, regeringen en steden. In de eerste generatie investeerders (1530-1552) domineerden de vreemdelingen, vooral de Hoogduitsers die fortuinen hadden verdiend in de koper- en zilvermijnen in Centraal-Europa en in ruil voor export van het edelmetaal onder andere specerijen invoerden (226). De tweede generatie investeerders (1550-1602) omvatte veel meer inheemse investeerders. Een van de verklaringen hiervoor is dat meer Antwerpse kooplieden doorgedrongen waren tot de internationale top (231). Deze tweede generatie lijkt minder speculatief te investeren, het ging meer om veilige beleggingen voor geslaagde groothandelaren en erfenissen speelden een grotere rol bij verwerving van poldergronden (234). De auteurs concluderen dat de Antwerpenaren Zeeland beschouwden als een verlengstuk van hun werkterrein (246).

De prosopografische analyse voert uitvoerige bewijzen aan voor het argument dat de investeerders weliswaar over grote kapitalen beschikten maar, en dit meer impliciet, dat het hun aan waterbouwkundige kennis ontbrak om de bedijkingen tot een goed einde te brengen (9). Mede omdat een beredeneerde eindconclusie in dit boek ontbreekt en de vraagstelling nogal summier is uitgewerkt, permitteer ik me de volgende opmerkingen. Op diverse plaatsen in het chronologisch overzicht blijkt dat er veel deskundige kennis aanwezig was, met name het besef dat door de grote stroming van zee en rivier gaten heel snel uitschuurden, dat veel sedimentverplaatsing plaatsvond en dat de dijken grote invloed hadden op het ontstaan van platen en daarmee op de stroming van de rivier. Men besepte dus heel goed dat tijd de voornaamste vijand was. Hoe verder het land erodeerde, hoe moeilijker en kostbaarder het herstel. Ook uit de bespreking van het dammenplan van 1576 van de bekende waterbouwkundige Andries Vierlingh, van wie een groot tractaat over dijkbouw is overgeleverd, blijkt veel kennis (195-206). Mijn aanvullende conclusie is daarom als volgt: 1 het natuurlijk geweld was gigantisch door het samenvallen van krachten uit zee en rivier; 2 om de factor tijd te lijf te gaan had men eigenlijk een veel grotere slagkracht nodig, zowel

materieel als institutioneel.

Dit boek is een Fundgrube voor waterstaatspecialisten en regionale historici en de auteurs, beiden inmiddels op zeer hoge leeftijd, hebben hun onderzoeksresultaten met groot enthousiasme op papier gezet.

Petra van Dam, Vrije Universiteit Amsterdam

Webrecensie BMGN 126:1 (2011)

Doppenberg, Frederike, *'De Arbeiderspers moest blijven marcheeren'. Een uitgeverij in oorlogstijd* (Amsterdam, Antwerpen: De Arbeiderspers, 2009, 240 blz., ISBN 978 90 295 6750 3).

Hoewel bescheidenheid iedereen siert, ook een auteur, is de ondertitel van dit boek wat al te pretentieloos. Het gaat hier niet over de geschiedenis van 'een' uitgeverij, eentje die model kan staan voor een hele bedrijfstak, maar over de lotgevallen van een bijzondere uitgever, die onder de Duitse bezetting in een unieke positie kwam te verkeren.

Boekenuitgeverij De Arbeiderspers (AP) behoorde tot het gelijknamige concern dat ten behoeve van de verspreiding van het sociaaldemocratische ideeëngoed ook nog een landelijk dagblad, Het Volk, een aantal regionale dochters en een aantal tijdschriften uitgaf. Voor de Tweede Wereldoorlog had de Nederlandse socialistische arbeidersbeweging zich een geharnast tegenstander van het nationaalsocialisme betoond, wat automatisch betekende dat ze in een extra moeilijk parket raakte toen de nazi's in 1940 Nederland onder de voet liepen. Voor het concern De Arbeiderspers had de situatie tot gevolg dat het al een paar weken na de capitulatie op initiatief van de bezetter feitelijk door de NSB werd overgenomen. Het motief daarvoor ligt voor de hand: via de vroegere rode drukpers kon een aanzienlijk segment van de bevolking worden bereikt, bespeeld en, naar de nazi's hoopten, bekeerd. Dat leidt tot de vraag hoe de bruine propagandisten in de Rode Burcht, de bijnaam voor het AP-hoofdgebouw aan het Hekelveld in Amsterdam, zich dit kunststuk hadden voorgesteld.

Frederike Doppenberg, de auteur van *De Arbeiderspers moest blijven marcheeren*, wijdde al eerder studies aan deze vraag. Als studente Nederlands schreef ze een inmiddels bekroonde scriptie over dit onderwerp. Daarnaast werkte ze mee aan het reconstrueren van de fondslijst uit de oorlogsjaren van de boekenuitgeverij AP, als onderdeel van de in 2006 verschenen bundel *Inktpatronen*, over het Nederlandse en Vlaamse boekwezen in bezettingstijd. Daarin nam Sjaak Hubregtse de bijdrage over de AP voor zijn rekening. Doppenberg is primair geïnteresseerd in de boekentak van de AP, al lopen er voortdurend verhaallijnen over de krant en over het concern als geheel doorheen. Nadeel van deze opzet is dat het daardoor soms onduidelijk is waar de studie precies over gaat. Daarbij was dit probleem eenvoudig te vermijden